

Tarkennuksia eräiden kuoriaislajien esiintymiseen Suomessa ja Venäjän Karjalassa (Coleoptera)

Jyrki Muona

Muona, Jyrki 1994: Tarkennuksia eräiden kuoriaislajien esiintymiseen Suomessa ja Venäjän Karjalassa (Coleoptera). [New distributional data on some Coleoptera in Finland and Russian Karelia]. — Sahlbergia 1:7-10.

The Finnish records are discussed of the elaterids *Lacon lepidopterus* (Panzer) and *Melanotus villosus* (Geoffroy) and the scolytid *Trypodendron proximum* (Niijima). Both *M. villosus* and *T. proximum* are reported from Russian Karelia as well. The buprestid *Agrilus angustulus* Ratzeburg and the eucnemid *Hylis olexai* (Palm) are removed from the Finnish list, because all the records are based on misidentified specimens.

A moderately reliable but previously ignored difference between *M. villosus* and *M. castanipes* can be pointed out: in *M. castanipes* the prosternal peg, in lateral view, is often more strongly deflexed than in *M. villosus*.

J. Muona, Luonnontieteellinen keskusmuseo, PL 17, 00014 Helsingin yliopisto.

Elateridae

Lacon lepidopterus (Panzer)

Suomupiiloseppä on ensi kertaa mainittu suomalaisena eläimenä uhanalaisten eliöiden seurantaraportissa (Rassi et al., 1992), laji on merkitty löydetyksi Suomesta myös uusimmassa pohjoismaisessa kuoriaisluettelossa (Silfverberg, 1992). Nämä tiedot perustuvat löytöön, joka on kylläkin ilmoitettu Suomen Hyönteistieteellisen Seuran kokouksessa, mutta jota ei ole julkaistu aikaisemmin.

Vuoden 1989 syksyllä keräsin *Lacon* lajien kotoiloita kasvatusta varten Kuusamon pohjoisosissa, Oulangan kansallispuiston tuntumassa. Erään keskikokoisen, kaatuneen kuusen kaarnan alta otetusta kotelosta kuoriutui suomupiiloseppänaaras. Lajia on varovaisesti etsitty löytöpaikalta ja sen lähialueilta myöhemmin, mutta tuloksetta (mm. J. Muona, S. Lundberg).

Suomupiiloseppä on kiistatta Euroopan harvinaisimpia seppiä. Uusia löytöjä Suomen lähialueilta on vain keskeisiltä vanhojen metsien suojelualueilta: Halltorps Hage (Öölanti, Ruotsi), Jaegerspris Nordskov (Sjellanti, Tanska) sekä Puolan itäosien metsäalueilta.

Laji kehittyä ainakin tammella, kuusella ja jalokuusella. Koska toukka on peto, puulajilla ei liene yhtä suurta merkitystä kuin puuyksilön iällä ja siinä tavattavien saaliiseläinten määrällä. Tanskalaiset tiedot (Martin, 1989) ja Öölannin esiintymispaikka viittaavat siihen, että

suomupiiloseppä on huonosti leviävä laji, jonka nykyiset populaatiot heijastavat ajallisesti pitkää katkeamatonta sopivien isäntäpuiden ketjua esiintymisalueella.

Lajin erottaminen kahdesta suomalaisesta sukulaisestaan on hyvin helppoa: otuksen koko pinta on kuparin- tai kullankeltaisen suomumaton peitossa.

Melanotus villosus (Geoffroy)

Tämäkin laji on merkitty tavatuksi Suomesta Silfverbergin luettelossa (1992), mutta itse havaintoa ei ole julkaistu. Tapasin lajin useita kertoja 1989 huhti- ja toukokuussa Helsingissä (6681:383, mm. 1989-04-30). Käytyäni hiljan läpi Luonnontieteellisen keskusmuseon ja Oulun eläinmuseon kokoelmat, saatoin todeta, että lajia on aikaisemmin kerätty niin Suomesta kuin Venäjän Karjalastakin.

Lajin erottaminen läheisestä *M. castanipes*istä on sangen vaikeata. Lohse (1979) esitti selkeästi parhaat erottavat tuntomerkit, ne ovat myös Palmin (1978) julkaisun pohjana. *M. villosus* koiraan etuselän muoto on hyvin samanlainen kuin naaraalla, tässä suhteessa molemmat muistuttavat *M. castanipes* naarasta. Jälkimmäisen koiraan etuselkä on selvästi kapeampi kuin naaraan, usein myös sen keskivaiheilla on selvä kulma. Kohtuullinen ero löytyy myös pään pisteytyksessä, joka on yleensä paljon tiheämpää *M. castanipes*illä. *M. villosuksella* pisteiden välissä on useimmiten selvät laakeat välit, *M.*

*castanipes*illä välit ovat kaventuneet kohonneiksi harjuiksi. Paras erottava tuntomerkki on koiraan genitaalinen muoto. Olen myös havainnut melko luotettavan ulkoisen tuntomerkkin, jota ei kirjallisuudessa mainita. Sivusta katsottaessa eturinnan taaksepäin suuntautuvan tapin muodostama kulma eturintaan nähden on yleensä selvästi loivempi *M. villosuksella* kuin *M. castanipes*illä. Valitettavasti tämä ero ei tunnu aina pitävän paikkansa.

Melanotus lajien toukat ovat petoja, eikä niiden elintavoissa ole selvää eroa ainakaan Tanskassa O. Martinin kertoman mukaan. Epäilen kuitenkin, että *M. villosus* osoittuu lehtipuita suosivaksi lajiksi, kun taasen *M. castanipes* kehittyä ainakin Pohjoismaissa kaikenlaisilla puulajeilla. Olen itse tavannut sen toukkia männystä, kuusesta, koivusta, jalavasta, vaahterasta ja tammeista.

Levinneisyys:

Suomi

Ab: Karjalohja, 668:32, 1910-06-08...20, J. Sahlberg l. (MZH); Karjalohja, Linnaniemi l. (MZH); Lohja, 1914, Håkan Lindberg l. (MZH)

N: Helsinki, Mäklin l. (MZH); Helsinki, 6681:363, 1989-04-30, Muona l.; Hyvinkää, 672:38, 1983-05-28, I. Rutanen leg.; Tammissaari, 1937-06-08, O. Wellenius l. (MZH)

Sb: Suonenjoki, 693:49, 1993, T. Clayhills leg. (en ole nähnyt)

Venäjän Karjala

Ka: Viipuri, 1927-06-24, E. Thuneberg leg. (MZH)

Ik: Kuokkala, E. Lahtivirta leg. (MZH); Kuolemajärvi, 1919-06-11, M. Ivaschinzeff leg. (MZH); Metsäpirtti, 1939-07-14, Hellman leg. (MZH); Ollila, 1932-06-13, 1934-06-06, E. Lahtivirta leg. (MZH); Terijoki, Lampe leg. (MZH).

Eucnemidae

Hylis olexai (Palm)

Tämän lajin on ilmoitettu esiintyvän niin Suomessa kuin Venäjän Karjalassakin (Kangas 1976). Olen tutkinut molemmat yksilöt (AZH) ja todennut niiden kuuluvan läheiseen *H. foveicollis* (Palm) lajiin. *H. olexai* tulee poistaa Suomen faunasta. Lajin esiintyminen maassamme ei ole kovin todennäköistä, koska se on levinneisyydeltään selvästi muita pohjoismaisia *Hylis*ksiä eteläisempi.

Buprestidae

Agrilus angustulus (Illiger)

Saalas (1950) ilmoitti tämän lajin Suomesta Karjalohjalta pyydystämänsä yksilön perusteella. Lähes samassa yhteydessä Kangas (1950) ilmoitti *A. angustulus*ksen Ka: Sippolasta (E. Valleala leg.). Muita ilmoitettuja löytöjä lajista ei Suomesta ole, mutta. I. Mannerkoski löysi sovelletun eläintieteen laitoksen kokoelmista R. Elfvingin tallentaman yksilön, jonka E. Kangas oli määrittänyt *A. angustulus*seksi.

Saalaan (1950) kirjoituksessa on erinomainen kuva löydetystä kuoriaisesta - niin hyvä, että sen perusteella voi todeta, että kyseessä mitä ilmeisimmin ei ole *angustus*!. Kyseinen Saalaan yksilö löytyi pienten vaikkeuksien jälkeen Oulun eläinmuseon kokoelmista. S. Bily oli tutkinut sen ja todennut yksilön kuuluvan *A. betuleti* Ratzeburg lajiin. Toinen ilmoitettu yksilö oli Vallealan käsityksen mukaan jäänyt E. Kankaan kokoelmaan. I. Mannerkoski löysi E. Kankaan kokoelmista kyseisen eläimen, jonka Kangas itse oli jossain vaiheessa todennut *A. betuleti*ksi. Myöskään R. Elfvingin yksilö ei ole *A. angustus* - sekin kuuluu *A. betuleti* lajiin. Ilmeisesti Saalaan määrittämyksen jälkeen E. Kangas lyhyen aikaa määrittä *A. betuleti* yksilöt *A. angustulus*iksi, kunnes havaitsi erehdyksen.

Nykyisen tiedon perusteella *A. angustus* tulee poistaa Suomen lajistosta. Laji on suhteellisen tavallinen eteläisessä Skandinaviassa ja Baltiassa, mutta sitä ei ole tavattu Venäjän Karjalasta. Bilyn (1982) tiedot lajin levinneisyydestä Suomessa perustuvat kirjallisuuteen. Ilmeisesti hän ei ollut perillä siitä, että Ab löytö pohjautui juuri siihen Saalaan yksilöön, jonka hän itse oli todennut väärin määritetyksi!

Lajin määrittäminen on itse asiassa melko helppoa. Se eroaa kaikista muista Suomessa ja lähialueilla elävistä pienistä jalosoukoista hyvin pitkien ja suorien etuselän takanurkkaharjujen perusteella - ne ulottuvat noin puoleenväliin etuselkää.

Scolytidae

Trypodendron proximum (Niijima)

Tummatikaskuoriainen ilmoitettiin vasta aivan hiljan Suomesta (Muona, 1990). Aikaisemmin se tunnettiin lukuisista maakunnista niin Norjasta (Kvamme, 1986) kuin Ruotsistakin (Lundberg, 1986). Kun kävin läpi Luonnontieteellisen keskusmuseon, Oulun eläinmuseon sekä eräiden asianharrastajien aineistot kävi selväksi, että laji on maassamme laajalle levinnyt, joskin ilmeisesti huomattavasti lähisukulaisiaan harvalukuisempi.

Lajin määrittäminen on suhteellisen kivutonta. Tärkeätä on muistaa tarkistaa, että

kyseessä ei ole lehtitikaskuoriainen, *T. signatum* (Fabricius). Tämä laji on yleensä komean kaksivärinen, mutta voi olla täysin musta - myös sen jalkojen väri vaihtelee vaaleasta tummaan. Tummatikaskuoriainen eroaa jo pelkästään värinsä perusteella havutikaskuoriaisesta, *T. lineatum* (Olivier). Havutikaskuoriaisen jalat ovat aina vaaleankeltaiset, sen etuselän takareuna on leveästi kellertävä ja peitinsiipien tummat kylkiraidat ovat pitkät ja kapenevat lähes aina eteenpäin. Tummatikaskuoriaisen reidet ovat aina tummat, usein mustat - yleensä muutkin osat jaloista ovat tummat. Lajilla on yleensä vaalea laikku etuselässä vain pikkukilven edessä ja peitinsiipien tumma reunaviiru alkaa useimmiten vasta keskivaiheilta ja levenee eteenpäin. Tummatikaskuoriaisen peitinsiipien yleisväri on punertavan ruskea pikemminkin kuin kellertävä. Monet yksilöt ovat päältä päin katsottuna sangen paljon pikkutikaskuoriaisen, *T. domesticum* (Linnaeus) värisiä. Sivulta katsottuna tumma- ja havutikaskuoriainen näyttävät yleensä hyvin erilaisilta. Tummatikaskuoriaisen eturuumis ja peitinsiipien etuosa ovat tummat, peitinsiipien takaosa on vaalea. Havutikaskuoriaisella tumman eturuumiin takareuna on vaalea ja peitinsiipien yläpuoli näyttää vaalealta, alapuoli tummalta.

Tummatikaskuoriainen kehittyi varsinkin kuusessa, mutta myös männyssä. Usein se on löydetty yhdessä havutikaskuoriaisen kanssa - Kuusamossa samoissa loukuissa oli kaikkia kolmea lajia. Neljästi laji on tavattu pystyyn kuolleesta kuusesta (I. Mannerkoski, U. Saalas), kerran kyse oli palaneesta metsästä. Kuolleesta pystymännystä sen on ottanut U. Saalas ja mäntypinolta I. Mannerkoski.

Ensimmäiset kuusamolaisyksilöt tulivat ikkunaloukulla kliimaksivaiheen kuusikosta, pyydokset tosin riippuivat koivuissa. Vuonna 1993 sain tummatikaskuoriaista runsaasti palokoealueelta ikkunaloukuilla (Ks: Uudenniitynlampi, paikan tarkempi kuvaus, kts. Muona & Rutanen, 1994). Laji ilmestyi paikalla vasta kolme vuotta kulutuksen jälkeen. Olisi kiintoisaa selvittää, onko sen esiintymillä suora yhteys metsäpaloihin.

Levinneisyys:

Suomi

Ab: Karjalohja, U. Sahlberg leg., 1 ex., (MZH); Sammatti, J. Sahlberg leg., 1 m, etiketissä "Xyloterus lineatus Oliv. var. niger n. var." (MZH); Sammatti, 669:32, U. Sahlberg leg., 1 f, 1902-07-22 (OUM)

Ta: Korpilahti, 688:4, U. Saalas leg., 1 ex., 1912-07-05 (OUM); Vilppula, 1912-07-25, U. Saalas leg., 1 ex. (AZH)

Sa: Mäntyharju, 682:49, 1964-05-04, 2 exx., I. Rutanen leg.

Tb: Ähtäri, 6929:342, 1989-05-16., 2 exx., I. Mannerkoski leg.

Sb: Kuopio, 1946-05-30, R. Elfving leg., 1 ex., (AZH); Kuopio, 1913-06-30, U. Saalas leg., 1 ex., (MZH)

Kn: Hyrynsalmi, Lumivaara 7173:558, 1991-07-04, I. Mannerkoski leg., 6 exx.

Ks: Kuusamo, 736:60, vesikouru, 1967-05-30, J. Viramo leg., 1 ex., (OUM); Kuusamo, 736:60, 1988-07, ikkunaloukulla (Muona 1990:197), 6 exx.; Kuusamo, Uudenniitynlampi, kulotuskoela, 7373:605, 1993-07-17—10-05, ikkunaloukku, 32 exx.

Venäjän Karjala

Kb: Korpiselkä, Tolvajärvi, Honkavaara, U. Saalas leg., 1913-06-13 (OUM)

Ik: Kivennapa, U. Saalas leg., 4 m, 1938-06-09 (AZH)

Kon: Karhumäki, 1944, V. Perttunen leg. 1 m (MZH)

Lyhenteet

MZH = Finnish museum of natural history, Helsinki; OUM = Oulu university zoological museum, Oulu; AZH = collections of the department of applied zoology, Helsinki university, Helsinki.

Kiitokset

S. Lundberg, I. Mannerkoski, P. Martikainen, I. Rutanen, J. Siitonen ja E. Valleala antoivat havaintojaan käyttööni ja/tai auttoivat minua muilla tavoin. Parhaat kiitokset heille kaikille.

Lähteet

Bily, S. 1982. The Buprestidae (Coleoptera) of Fennoscandia and Denmark. — Fauna Entomologica Scandinavica 10:1-111.

Hansen, M., Kristensen, S., Mahler, V. & Pedersen, J. 1992. 11. tillæg til "Fortegnelse over Danmarks biller". — Ent. Meddr. 60(2): 69-84.

Kangas, E. 1950. [Agrilus angustulus Ill. Sipolasta (EK)]. — Ann. Ent. Fennici 16(3):133.

Kangas, E. 1976. [Hypocoelus olexai Palm]. — Notulae Ent. 56: 143.

Kvamme, T. 1986. *Trypodendron piceum* Strand (Col., Scolytidae): Flight period and response to synthetic pheromones. — Fauna norvegica, Ser. B. 33: 65-70.

Lohse, G. A. 1979. 34. Familie Elateridae. — Pp. 103-185 in: Freude, H., Harde, K. W.

- & Lohse, G. A. (eds.) "Die Käfer Mitteleuropas. Band 6. Goecke & Evers. Krefeld.
- Lundberg, S. 1986. *Catalogus Coleopterorum Sueciae*. — 302 pp. Stockholm.
- Martin, O. 1989. *Smaeldere (Coleoptera, Elateridae) fra gammel lövskog i Danmark*. — *Ent. Meddr.* 57 (1-2): 1-107.
- Muona, J. 1990. Four species of Coleoptera new to Finland. — *Notulae Ent.* 69: 195-197.
- Muona, J. & Rutanen, I. 1994. The short-term impact of fire on the beetle fauna in boreal coniferous forest. — *Ann. Zool. Fennici* 31: 109-121.
- Palm, T. 1978. *Melanotus rufipes* Herbst. och *M. castanipes* Payk. — taxonomisk status och utbredning (Col., Elateridae). — *Ent. Tidskr.* 99: 49-51.
- Rassi, P. (toim.). 1993. Suomen kovakuoriaisten (Coleoptera) frekvenssipisteet 1.1.1960 - 1.1.1990. — *Maailman Luonnon Säätiön WWF Suomen Rahaston Raportteja* Nro 6. 136 pp. Helsinki.
- Rassi, P., Kaipainen, H., Mannerkoski, I. & Ståhls, G. 1992. — Uhanalaisten eläinten ja kasvien seurantatoimikunnan mietintö. 328 pp. Valtion painatuskeskus, Helsinki.
- Saalas, U. 1950. *Agrilus angustulus* Ill. (Col., Buprestidae) - Suomelle uusi jalosoukkolaji. — *Ann. Ent. Fennici* 16 (3): 110-111.
- Silfverberg, H. 1992. *Enumeratio Coleopterorum Fennoscandiae, Daniae et Baltiae*. — 94 pp. Helsinki.